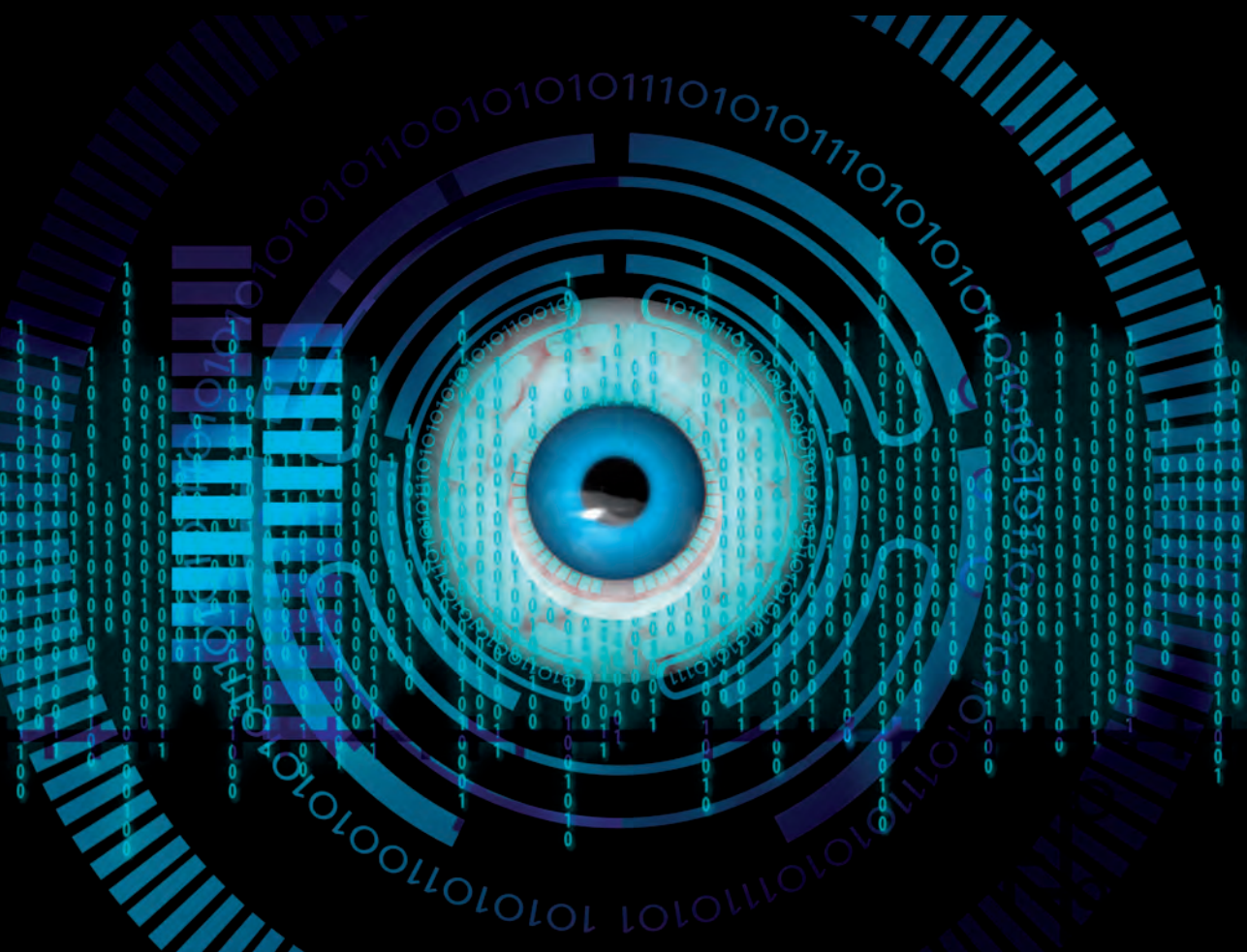

TOMASZ PAWŁUSZKO

NAUKI
O BEZPIECZEŃSTWIE
BUDOWANIE
SZKOŁY NAUKOWEJ

**NAUKI
O BEZPIECZEŃSTWIE**

TOMASZ PAWŁUSZKO

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE

BUDOWANIE
SZKOŁY NAUKOWEJ

KRAKÓW

© Copyright by Tomasz Pawłuszko, 2020

Akademia Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki, Wrocław, Polska

 <https://orcid.org/0000-0002-5572-3199>

 tomasz.pawluszko@gmail.com

RECENZENT

prof. dr hab. Artur Gruszczyk

dr hab. Marcin Lasoń, prof. Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Patrycjusz Pilawski

PROJEKT OKŁADKI

Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8138-460-5 (druk)

ISBN 978-83-8138-461-2 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381384612>

Na okładce wykorzystano grafikę Gerda Altmanna (Pixabay)

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

*Rodzicom –
Marioli i Jerzemu*

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	9
Rozdział 1. Powstawanie współczesnej nauki	17
Wprowadzenie	17
Zachodnie myślenie o naukowości	18
Tworzenie kryteriów naukowości	38
Konceptje Karla Poppera	41
Konceptje Ludwika Flecka	50
Konceptje Thomasa Kuhna	57
Konceptje Imre Lakatosa	64
Projektowanie nowej nauki	69
Rozdział 2. Rozwój studiów bezpieczeństwa na świecie	79
Wprowadzenie	79
Geneza rozważań o bezpieczeństwie państwa	81
Studia nad bezpieczeństwem po II wojnie światowej	86
Studia bezpieczeństwa pod koniec zimnej wojny	97
Teoria bezpieczeństwa po zimnej wojnie	103
Emancypacja teorii bezpieczeństwa w Europie	113
Współczesna kondycja studiów bezpieczeństwa	120
Podsumowanie	131
Rozdział 3. Rozwój studiów nad bezpieczeństwem w Polsce	133
Wprowadzenie	133
Geneza nauk o bezpieczeństwie w Polsce	134
Kształtowanie modelu nauk o bezpieczeństwie w Polsce	143
Kierunki rozwoju instytucjonalnego nauk o bezpieczeństwie	157
Podsumowanie	177
Rozdział 4. Podsumowanie. Budowa szkoły naukowej	181
Wprowadzenie	181
Standardy naukowości w studiach nad bezpieczeństwem	182
Analiza potencjału studiów nad bezpieczeństwem	190
Zakończenie	201
Bibliografia	205
Streszczenie	221
Abstract	222
Spis tabel, ramek i rysunków	223
Indeks osobowy	225

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo ludzi i państw stało się w XX i XXI wieku jednym z kluczowych tematów debaty światowej. W książce tej rozważam przyczyny tego stanu rzeczy. Codziennie jesteśmy zasypywani informacjami o rozmaitych wyzwaniach i zagrożeniach dla naszego bytu i tożsamości. Współczesna ludzkość żyje co prawda zdrowiej, dłużej i zamożniej niż kiedykolwiek w historii¹. Jednak wcale nie jesteśmy z tego powodu spokojniejsi. Rozwój wiedzy, zmiana modeli życia i sposobów komunikowania się, a także wzrost skomplikowania instytucji społecznych wzmocniły niepokoje i konflikty, które trapią ludzi każdego dnia. W związku z tym liczne nauki humanistyczne i społeczne zaczęły rozwijać programy badawcze, mające na celu zrozumienie i wyjaśnienie problemów społecznych współczesności. Jednym z takich programów badawczych stały się niedawno „studia nad bezpieczeństwem”. Termin ten odnosi się do tego, co w globalnej nauce dotyczy „studiów bezpieczeństwa” (*security studies*), a w ich ramach: studiów nad konfliktami (*conflict studies*), studiów strategicznych (*strategic studies*) i badań nad pokojem (*peace research*), a także do powołanych w Polsce „nauk o bezpieczeństwie”. Własne określenie „studia nad bezpieczeństwem” przyjąłem, aby dysponować ogólniejszym i pojemniejszym terminem dla powyżej wymienionych tematów.

W jaki sposób zagadnienie bezpieczeństwa ludzi i państw stało się ważnym problemem nauki? Kto za to odpowiada? Jak możemy wykorzystać ten dorobek dla zrozumienia naszego miejsca w świecie? Niniejsza książka poświęcona jest rozwojowi studiów nad bezpieczeństwem i jego konsekwencjom. Streszczając zamysł jej napisania, zamierzam przyrzeć się procesowi powstawania studiów

¹ S. Pinker, *Nowe oświecenie. Argumenty za rozumem, nauką, humanizmem i postępem*, przeł. T. Bieroń, Poznań 2018.

nad bezpieczeństwem jako dyscypliny nauki. W związku z tym pragnę zrekonstruować przebieg refleksji nad bezpieczeństwem w kontekście głównych wymogów filozofii nauki. Analizuję zatem główne nurty refleksji naukoznawczej, formułuję na ich podstawie dyrektywy metodologiczne, a następnie badam pod ich kątem rozwój anglojęzycznych *security studies* i polskich nauk o bezpieczeństwie. Próbuję opracować model naukowości tej dyscypliny i wskazać jego specyfikę oraz priorytety rozwoju.

Współczesne nauki społeczne badają zjawiska w metodyczny i interdyscyplinarny sposób. Po pierwsze, przedmiotem dociekań są dziś przekrojowe problemy, takie jak zaufanie, bezpieczeństwo, stabilność, rozwój, ubóstwo czy nierówność². Po drugie, do ich wyjaśnienia opracowywane są złożone systemy teorii, których ustalenia przekraczają zasoby jednej dyscypliny nauki. W naukach o polityce i bezpieczeństwie od dekad głównym obiektem zainteresowania są państwa, rozumiane jako polityczne organizacje społeczeństwa. Celem naukowego badania tych instytucji jest zdobycie wiedzy na temat wartości społecznych i sposobów, w jaki państwa zapewniają je swoim mieszkańcom. Wiele współczesnych porównań państw dotyczy jakości życia³. Jest to duża zmiana w stosunku do wcześniejszych epok, gdy porównywano głównie rozmiar terytoriów, zamożność władców czy wielkość armii⁴. Chciałbym prześledzić ewolucję kategorii bezpieczeństwa, która w ostatnim czasie stała się zagadnieniem bardzo pojemnym i istotnym dla wyjaśnienia statusu państw na świecie.

Głównym problemem badawczym jest odpowiedź na pytanie: **jakie standardy naukowości są realizowane w studiach nad bezpieczeństwem?** Przez standardy naukowości rozumiem ustalenia naukoznawcze poczynione we współczesnej filozofii nauki w zakresie norm i praktyk wytwarzania wiedzy naukowej. Chodzi o to, czy nowe dyscypliny nauki, jakimi są studia nad bezpieczeństwem, wypracowały już własny model naukowości, opierający się na takich kategoriach naukoznawczych, jak kryteria demarkacji wiedzy określanej jako naukowa, teorie, paradygmaty, a także serie wydawnicze, czasopisma, kultura pracy i inne instytucje, których definiowanie sięga prac Karla Poppera, Ludwika Flecka, Thomasa Kuhna i Imre Lakatosa. Próba odpowiedzi na powyższy problem jest hipoteza, która

² *Contemporary Security Studies*, ed. A. Collins, New York 2019.

³ Rankingi takie to np. *Social Progress Index*, *Food Security Index*, *Doing Business* i wiele innych.

⁴ Por. np. M. Sułek, *Potęga państw. Modele i zastosowania*, Warszawa 2013, czy też tradycyjne zestawienia, np. coroczny *Military Balance* prowadzony przez International Institute for Strategic Studies.

zawiera się w twierdzeniu, że **rozwój studiów bezpieczeństwa doprowadził do ukształtowania się większości standardów naukowych wymaganych przez współczesne naukoznawstwo**. Dodaję do tego hipotezy pomocnicze wypracowane w toku własnej praktyki naukowej i dydaktycznej, a więc na bazie własnej praktycznej obserwacji większości instytucji współczesnej nauki. Twierdzę za Karlem Popperem i Thomasem Kuhnem, że nauki społeczne, jakimi są studia nad bezpieczeństwem, z racji swego przedmiotu badań i metody indukcyjnej mają ograniczone zdolności tworzenia teorii i paradygmatów – często zatem mają status przedparadygmatyczny. Jednocześnie jednak zgadzam się z Ludwikiem Fleckiem i Imre Lakatosem, że studia nad bezpieczeństwem przyczyniają się do powstania efektywnych instytucji nauki, takich jak style myślenia, programy badawcze, publikacje oraz heurystyki. W historii omawianych nauk wiele ich twierdzeń zostało podanych w wątpliwość, co również zamierzam zbadać w niniejszej książce.

Przez setki lat bezpieczeństwo wiązano z kondycją człowieka, sprowadzając je do kwestii przetrwania. Współcześnie bezpieczeństwo ma związek z wykorzystaniem rozmaitych zasobów gospodarczych, społecznych, energetycznych i ekologicznych. Bezpieczeństwo jest również powiązane z tożsamością (tzw. bezpieczeństwo ontologiczne)⁵. Każdą z tych kwestii mierzy się za pomocą licznych wskaźników. Inaczej oceniano bezpieczeństwo ludności w czasach nowożytnych, inaczej w okresie rewolucji przemysłowej, a jeszcze inaczej w epoce współczesnej. Rozwój społeczeństwa informacyjnego i procesów globalizacji, a w nauce studiów bezpieczeństwa (*security studies*) i studiów nad rozwojem (*development studies*) doprowadził do akceptacji interdyscyplinarności. Teorie, metody pracy i źródła przenoszone są do danej nauki z różnych dyscyplin szczegółowych. Nauka stała się problemowa. Moja praca jest zatem nie tylko „historią intelektualną” wybranych nurtów nauki, ale też próbą zaaplikowania wybranych ustaleń w studium przypadku obejmującym kondycję polskich nauk o bezpieczeństwie i opracowania propozycji ich rozwoju.

Struktura książki jest następująca: w części pierwszej omawiam rozwój koncepcji naukowości w zachodniej kulturze filozoficznej. Powstanie współczesnej nauki było dziełem tradycji racjonalizmu i empiryzmu. Omawiam, w jaki sposób postulowano powoływanie podstawowych kryteriów demarkacji między nauką a innymi sferami ludzkiego doświadczenia. Następnie rozważam koncepcje,

5 Zob. T. Pawłuszko, *Bezpieczeństwo ontologiczne państwa – koncepcja i zastosowanie*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2018, nr 15, s. 235-252.

które ukształtowały współczesne myślenie o rozwoju nauk. Próbuję opracować na ich podstawie model teoretyczny nowoczesnej nauki, który stanie się probierzem oceny kondycji studiów nad bezpieczeństwem w kręgu anglosaskim (*security studies*) oraz polskim (nauki o bezpieczeństwie), którymi zajmę się w rozdziałach następnych.

W części drugiej analizuję rozwój studiów nad bezpieczeństwem na świecie. Pokazuję, jak doszło do tego, że współcześnie bezpieczeństwo jest jednym z głównych zagadnień nauk społecznych. W części trzeciej zwracam uwagę na polski kontekst rozwoju nauk o bezpieczeństwie, stanowiących (odkąd w 2011 roku powołano je jako osobną dyscyplinę) unikat na skalę europejską, gdyż wiążą one zagadnienia militarne, politologiczne, policyjne, ekonomiczne, prawnicze i inżynieryjne.

W ramach części drugiej i trzeciej przyglądam się najnowszym stanowiskom naukowym, staram się wyjaśnić genezę omawianych ujęć, zdefiniować terminologię i główne wątki debaty. Uważam, że obecna refleksja naukowa wymaga znajomości mapy intelektualnej współczesnego świata. Dla badaczy nauk społecznych (celowo nie dzielę ich tutaj na politologów, ekonomistów itd.) oznacza to konieczność przyjęcia holistycznej perspektywy – szerokiego ujmowania problemów badawczych oraz polegania raczej na wyjaśnieniach konkretnych fenomenów społecznych aniżeli skupiania się na przynależnościach dyscyplinarnych. Zgadzam się w tym zakresie z opiniami Immanuela Wallersteina i Tadeusza Klementewicza⁶. Współczesne nauki społeczne to sieć problemów naukowych i sposobów ich badania. Zarówno ekonomia, politologia, zarządzanie, studia regionalne, jak i studia bezpieczeństwa miały podobne etapy rozwoju i mają dzisiaj dobrze uzasadnione ujęcia instytucjonalne, racjonalnego wyboru, systemowe, feministyczne czy konstruktywistyczne. Są one wspólne dla całej dziedziny, toteż każdego badacza zobowiązuje znajomość pola badawczego i osiągnięć naukowych w obszarze swojej specjalizacji.

W ostatniej części pracy przedstawiam autorskie podsumowanie, które jest próbą powiązania dyrektyw metodologicznych wskazanych w części pierwszej z problematyką rozwoju studiów nad bezpieczeństwem, zarysowaną w części pierwszej i drugiej. Podkreślam również podobieństwa i różnice pomiędzy dyskursem anglosaskim i polskim, a także hierarchie ważności różnych instytucji i źródeł, które można zaobserwować w takim porównaniu.

6 I. Wallerstein, *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*, Cambridge 1991; T. Klementewicz, *Geopolityka trwałego rozwoju. Ewolucja cywilizacji i państwa w trakcie dziejotwórczych kryzysów*, Warszawa 2013, s. 23-25.

Książka przedstawia historię rozwoju studiów nad bezpieczeństwem na przykładzie globalnym (anglo-amerykańskie *security studies*) oraz lokalnym (nauki o bezpieczeństwie w Polsce). Autor opracowuje unikalny model standardów naukowości i sprawdza, czy współczesne badania nad bezpieczeństwem spełniają postulatory klasyków filozofii nauki, takich jak Karl Popper czy Thomas Kuhn. Publikacja jest rozprawą z zakresu teorii bezpieczeństwa, ale omawia też praktyczne aspekty powstawania nowej gałęzi wiedzy:

- usługi nauki na rzecz państwa
- szkolenie specjalistów dla służb mundurowych i wywiadu
- projektowanie podręczników
- budowanie środowisk eksperckich
- tworzenie czasopism i towarzystw naukowych
- rozwijanie i promowanie kierunków studiów.

Niniejsza praca będzie przydatną lekturą dla studentów, analityków, dziennikarzy, przedstawicieli służb mundurowych i wszystkich zainteresowanych specjalistyczną wiedzą o bezpieczeństwie narodowym i międzynarodowym.

ISBN 978-83-8138-460-5

<https://akademicka.pl>